

บทที่ 3

การรู้เท่าทันดิจิทัล
Digital Literacy

บทนำ

ในโลกยุคดิจิทัล ข้อมูล ข่าวสาร และสื่อต่าง ๆ ถูกส่งผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ผู้คนสามารถเข้าถึงความรู้ ติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสร้างสรรค์เนื้อหาได้ด้วยอุปกรณ์ดิจิทัลหลากหลายรูปแบบ เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต คอมพิวเตอร์ และแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเหล่านี้ก่อให้เกิดโอกาสอย่างมากต่อการเรียนรู้ การทำงาน และการดำรงชีวิต แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความท้าทายใหม่ที่ผู้ใช้ทุกคนจำเป็นต้องเผชิญ เช่น ข่าวปลอม การบิดเบือนข้อมูล การละเมิดความเป็นส่วนตัว การกลั่นแกล้งทางออนไลน์ และการใช้สื่ออย่างไม่เหมาะสม

การรู้เท่าทันดิจิทัลจึงกลายเป็นสมรรถนะสำคัญของพลเมืองในศตวรรษที่ 21 เพราะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพไม่ได้หมายถึงเพียงความสามารถในการใช้งานอุปกรณ์หรือแอปพลิเคชันเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลอย่างมีเป้าหมาย วิเคราะห์และประเมินข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ ใช้สื่ออย่างปลอดภัย มีจริยธรรม และรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตนเองและสังคม

ในมิติทางการศึกษา การรู้เท่าทันดิจิทัลมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อผู้เรียนและครู ผู้เรียนจำเป็นต้องมีภูมิคุ้มกันทางความคิด สามารถเลือกใช้สื่ออย่างเหมาะสม แยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็น และไม่ตกเป็นเหยื่อของข้อมูลที่บิดเบือน ขณะเดียวกัน ครูจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้ เพื่อทำหน้าที่ทั้งเป็นผู้ใช้สื่ออย่างมีคุณภาพ และเป็นผู้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ช่วยพัฒนาทักษะดังกล่าวให้แก่ผู้เรียน

บทนี้มุ่งอธิบายความหมายและความสำคัญของการรู้เท่าทันดิจิทัล ทักษะสำคัญของการรู้เท่าทันดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 การใช้สื่อดิจิทัลอย่างปลอดภัย มีจริยธรรม และรับผิดชอบต่อ การวิเคราะห์ข้อมูล ข่าวสาร และสื่อดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณ ตลอดจนแนวทางการออกแบบกิจกรรมส่งเสริมการรู้เท่าทันดิจิทัลสำหรับผู้เรียน เพื่อให้ให้นักศึกษาครุมีพื้นฐานความเข้าใจที่ถูกต้อง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

3.1 ความหมายและความสำคัญของการรู้เท่าทันดิจิทัล

การรู้เท่าทันดิจิทัล (Digital Literacy) หมายถึง ความสามารถในการเข้าถึง ใช้ วิเคราะห์ ประเมิน สร้างสรรค์ และสื่อสารข้อมูลผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ เหมาะสม และรับผิดชอบ ความหมายของการรู้เท่าทันดิจิทัลจึงกว้างกว่าความสามารถในการใช้อุปกรณ์หรือโปรแกรมต่าง ๆ เพราะครอบคลุมทั้งทักษะเชิงเทคนิค ทักษะการคิด และจริยธรรมในการใช้สื่อ

ในอดีต การรู้หนังสือ หรือ Literacy อาจหมายถึงเพียงการอ่านออกเขียนได้ แต่ในโลกปัจจุบัน การดำรงชีวิตในสังคมที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลจำเป็นต้องอาศัยความสามารถมากกว่านั้น บุคคลต้องสามารถเข้าถึงข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม รู้จักเลือกใช้เครื่องมือดิจิทัล วิเคราะห์คุณภาพของข้อมูล แยกแยะระหว่างข้อเท็จจริงกับความคิดเห็น และสามารถตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผลและหลักฐาน การรู้เท่าทันดิจิทัลจึงเป็นพื้นฐานของการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพ

ความสำคัญของการรู้เท่าทันดิจิทัลสามารถพิจารณาได้หลายประการ ประการแรก คือ ความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เพราะผู้คนต้องใช้เทคโนโลยีในการสื่อสาร สืบค้นข้อมูล ทำธุรกรรมทางการเงิน ซื้อขายสินค้า และเข้าถึงบริการสาธารณะ ประการที่สอง คือ ความสำคัญต่อการเรียนรู้ เนื่องจากผู้เรียนในยุคปัจจุบันต้องศึกษาค้นคว้าจากสื่อดิจิทัลอยู่เสมอ หากขาดทักษะในการประเมินข้อมูล ก็อาจเชื่อข้อมูลที่คลาดเคลื่อนหรือไม่ถูกต้องได้ง่าย ประการที่สาม คือ ความสำคัญต่อความปลอดภัยและคุณธรรม เพราะการใช้สื่ออย่างไม่รู้เท่าทันอาจทำให้เกิดความเสี่ยง เช่น การเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคล การถูกหลอกลวงทางออนไลน์ หรือการเผยแพร่เนื้อหาที่ไม่เหมาะสม และประการที่สี่ คือ ความสำคัญต่อสังคมประชาธิปไตย เพราะพลเมืองที่รู้เท่าทันข้อมูลจะสามารถพิจารณาประเด็นสาธารณะอย่างมีเหตุผล ไม่ถูกชักจูงโดยข้อมูลที่บิดเบือนได้ง่าย

ในบริบทของผู้เรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน การรู้เท่าทันดิจิทัลเป็นทักษะที่ควรได้รับการส่งเสริมตั้งแต่ระดับต้น เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางความคิดและวางรากฐานการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ส่วนในบริบทของนักศึกษาครู การรู้เท่าทันดิจิทัลยังมีความสำคัญมากขึ้น เพราะครูมิใช่เพียงผู้ใช้สื่อ แต่ยังเป็นผู้คัดเลือกสื่อ ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ และเป็นแบบอย่างในการใช้เทคโนโลยีให้แก่ผู้เรียนอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป การรู้เท่าทันดิจิทัลเป็นสมรรถนะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การเรียนรู้ และการอยู่ร่วมกันในสังคมดิจิทัล เพราะช่วยให้บุคคลสามารถใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ ปลอดภัย มีเหตุผล และรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้น

3.2 ทักษะสำคัญของการรู้เท่าทันดิจิทัลในศตวรรษที่ 21

การรู้เท่าทันดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 มิได้เป็นเพียงทักษะใดทักษะหนึ่ง แต่เป็นชุดของความสามารถหลายด้านที่เกี่ยวพันกันอย่างเป็นระบบ บุคคลที่มีการรู้เท่าทันดิจิทัลควรสามารถใช้เทคโนโลยีและสื่อได้อย่างเหมาะสม พร้อมทั้งคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจได้อย่างมีคุณภาพ ทักษะสำคัญของการรู้เท่าทันดิจิทัลสามารถอธิบายได้ดังนี้

3.2.1 ทักษะการเข้าถึงข้อมูลดิจิทัล

ทักษะการเข้าถึงข้อมูลดิจิทัล หมายถึง ความสามารถในการค้นหา เข้าถึง และเลือกใช้ข้อมูลจากแหล่งดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม ผู้เรียนควรรู้จักใช้คำค้น การเลือกใช้แหล่งข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และการเข้าถึงทรัพยากรดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ การเข้าถึงข้อมูลที่ดีเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ในโลกดิจิทัล

3.2.2 ทักษะการวิเคราะห์และประเมินข้อมูล

เมื่อเข้าถึงข้อมูลได้แล้ว ผู้เรียนต้องสามารถวิเคราะห์และประเมินคุณภาพของข้อมูล โดยพิจารณาความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ ความเป็นปัจจุบัน และเจตนาของผู้ส่งสาร ทักษะนี้ช่วยให้ผู้เรียนไม่หลงเชื่อข้อมูลโดยง่าย และสามารถตัดสินใจโดยอาศัยหลักฐานที่เหมาะสม

3.2.3 ทักษะการสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัล

ผู้เรียนควรสามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ เหมาะสม และรับผิดชอบ ทั้งในรูปแบบข้อความ ภาพ เสียง หรือวิดีโอ ทักษะการสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัลยังรวมถึงมารยาทในการสื่อสาร การเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง และการเลือกใช้ช่องทางสื่อสารให้เหมาะกับสถานการณ์

3.2.4 ทักษะการสร้างสรรค์เนื้อหาดิจิทัล

ในโลกดิจิทัล ผู้ใช้ไม่ได้เป็นเพียงผู้รับสาร แต่ยังสามารถเป็นผู้สร้างสารได้ด้วย ดังนั้น ผู้เรียนควรมีความสามารถในการผลิตเนื้อหาดิจิทัล เช่น การเขียนบทความ การออกแบบอินโฟกราฟิก การสร้างสื่อวิดีโอ หรือการจัดทำสื่อการนำเสนออย่างมีคุณภาพ โดยต้องคำนึงถึงความถูกต้อง ความเหมาะสม และจริยธรรมในการใช้ข้อมูลประกอบ

3.2.5 ทักษะด้านความปลอดภัยดิจิทัล

ทักษะด้านความปลอดภัยดิจิทัลเกี่ยวข้องกับการปกป้องข้อมูลส่วนบุคคล การตั้งรหัสผ่านอย่างปลอดภัย การระมัดระวังภัยคุกคามทางไซเบอร์ การรู้เท่าทันกลโกงออนไลน์ และการตระหนักถึงผลกระทบจากร่องรอยดิจิทัลที่ตนสร้างไว้ การมีทักษะด้านความปลอดภัยดิจิทัลช่วยให้ผู้เรียนสามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างมั่นใจและปลอดภัยมากขึ้น

3.2.6 ทักษะด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบ

การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรม ผู้เรียนต้องเคารพสิทธิของผู้อื่น ไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ ไม่เผยแพร่ข้อมูลเท็จ ไม่กลั่นแกล้งผู้อื่นทางออนไลน์ และรับผิดชอบต่อผลของการกระทำของตนในโลกดิจิทัล ทักษะนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์

3.2.7 ทักษะการปรับตัวและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

เทคโนโลยีดิจิทัลเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้เรียนจึงจำเป็นต้องมีความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ปรับตัวต่อเครื่องมือและแพลตฟอร์มใหม่ ๆ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ทักษะนี้จะช่วยให้สามารถดำรงชีวิตและทำงานในโลกอนาคตได้อย่างยืดหยุ่น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การรู้เท่าทันดิจิทัลเป็นความสามารถแบบบูรณาการที่เชื่อมโยงทั้งการใช้เครื่องมือ การคิดวิเคราะห์ ความปลอดภัย จริยธรรม และการสร้างสรรค์ ครูจึงควรจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาทักษะเหล่านี้ไปพร้อมกัน ไม่ควรเน้นเพียงการใช้งานเทคโนโลยีในเชิงเทคนิคเท่านั้น

3.3 การใช้สื่อดิจิทัลอย่างปลอดภัย มีจริยธรรม และรับผิดชอบต่อ

การใช้สื่อดิจิทัลเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของผู้เรียนในยุคปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารกับเพื่อน การค้นหาข้อมูล การรับชมความบันเทิง หรือการแสดงความคิดเห็นบนสื่อสังคมออนไลน์ แม้ว่าสื่อดิจิทัลจะช่วยอำนวยความสะดวกและเปิดโอกาสในการเรียนรู้จำนวนมาก แต่หากใช้อย่างขาดความระมัดระวัง ก็อาจก่อให้เกิดผลกระทบทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น การใช้สื่ออย่างปลอดภัย มีจริยธรรม และรับผิดชอบต่อจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการเป็นพลเมืองดิจิทัล

ประเด็นแรก คือ ความปลอดภัยในการใช้สื่อดิจิทัล ผู้เรียนควรตระหนักถึงความสำคัญของข้อมูลส่วนบุคคล และหลีกเลี่ยงการเปิดเผยข้อมูลที่อาจก่อให้เกิดความเสี่ยง เช่น ที่อยู่ เบอร์โทรศัพท์ รหัสผ่าน หรือข้อมูลส่วนตัวอื่น ๆ ต่อสาธารณะ นอกจากนี้ ควรมีความระมัดระวังในการคลิกลิงก์ ดาวน์โหลดไฟล์ หรือรับข้อความจากแหล่งที่ไม่น่าเชื่อถือ เพราะอาจนำไปสู่การหลอกลวง การขโมยข้อมูล หรือการติดมัลแวร์ได้

ประเด็นที่สอง คือ จริยธรรมในการใช้สื่อดิจิทัล ผู้ใช้ควรตระหนักว่าการสื่อสารในโลกออนไลน์มีผลกระทบต่อความรู้สึกและสิทธิของผู้อื่นเช่นเดียวกับการสื่อสารในชีวิตจริง การใช้ถ้อยคำควรสุภาพ เคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง ไม่ใช้สื่อเพื่อกลั่นแกล้ง ดุหมิ่น หรือทำให้ผู้อื่นเสียหาย การกลั่นแกล้งทางไซเบอร์เป็นปัญหาสำคัญที่อาจส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจของผู้ถูกรบกวนอย่างรุนแรง จึงเป็นเรื่องที่ครูและผู้เรียนควรตระหนักร่วมกัน

ประเด็นที่สาม คือ ความรับผิดชอบต่อข้อมูลและเนื้อหาที่เผยแพร่ ผู้ใช้สื่อดิจิทัลควรตรวจสอบข้อมูลก่อนแชร์หรือส่งต่อ ไม่ควรเผยแพร่ข่าวลือ ข่าวปลอม หรือข้อมูลที่ยังไม่ได้รับการยืนยัน เพราะการกระทำดังกล่าวอาจสร้างความเข้าใจผิดและก่อให้เกิดผลเสียในวงกว้าง นอกจากนี้ ควรคำนึงถึงผลกระทบของเนื้อหาที่โพสต์หรือแสดงความคิดเห็นว่าอาจส่งผลกระทบต่อบุคคล กลุ่มคน หรือสังคมอย่างไร

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือ การเคารพลิขสิทธิ์และสิทธิทางปัญญา ผู้เรียนควรเรียนรู้ว่า ภาพข้อความ วิดีโอ เพลง หรือผลงานต่าง ๆ บนโลกดิจิทัลล้วนมีเจ้าของ การนำไปใช้ควรอ้างอิงแหล่งที่มาอย่างเหมาะสม ไม่คัดลอก ดัดแปลง หรือเผยแพร่โดยไม่ได้รับอนุญาต การฝึกให้ผู้เรียนเคารพสิทธิของผู้อื่นตั้งแต่ระดับต้น จะช่วยสร้างพื้นฐานจริยธรรมในการใช้สื่อที่ยั่งยืน

ในบริบทของการศึกษา ครูควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้สื่อดิจิทัลอย่างปลอดภัยและรับผิดชอบต่อ พร้อมทั้งจัดกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดและตัดสินใจในประเด็นเหล่านี้ เช่น การวิเคราะห์กรณีศึกษาการละเมิดความเป็นส่วนตัว การอภิปรายเรื่องผลกระทบของการแชร์ข้อมูลโดยไม่ตรวจสอบ หรือการจำลองสถานการณ์เกี่ยวกับการสื่อสารที่เหมาะสมในโลกออนไลน์

กล่าวโดยสรุป การใช้สื่อดิจิทัลอย่างปลอดภัย มีจริยธรรม และรับผิดชอบต่อ เป็นรากฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคมดิจิทัลอย่างสร้างสรรค์ และเป็นทักษะที่ครูควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ข่าวสาร และสื่อดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณ

ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารถูกผลิตและเผยแพร่อย่างรวดเร็วผ่านเครือข่ายดิจิทัล ผู้เรียนจำเป็นต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูล ข่าวสาร และสื่อดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณ เพราะการรับสารโดยปราศจากการไตร่ตรองอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิด ถูกชักจูง หรือเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องต่อไปได้

การวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณเริ่มจากการพิจารณาแหล่งที่มาของข้อมูล ผู้เรียนควรตั้งคำถามว่าข้อมูลนั้นมาจากใคร เป็นหน่วยงาน องค์กร หรือบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือหรือไม่ มีความเชี่ยวชาญในประเด็นนั้นเพียงใด และมีวัตถุประสงค์ใดในการนำเสนอข้อมูล ข้อมูลจากแหล่งที่น่าเชื่อถือมักมีหลักฐานอ้างอิง มีความชัดเจน และตรวจสอบย้อนกลับได้

นอกจากแหล่งที่มาแล้ว ผู้เรียนควรพิจารณาเนื้อหาและวิธีการนำเสนอด้วย เช่น ข้อมูลนั้นมีข้อเท็จจริงรองรับหรือไม่ ใช้ภาษาที่กระตุ้นอารมณ์เกินไปหรือไม่ มีการเลือกนำเสนอเพียงบางส่วนเพื่อชี้นำความคิดหรือไม่ รวมถึงภาพ วิดีโอ หรือกราฟิกประกอบนั้นมีความสอดคล้องกับเนื้อหาจริงหรือไม่ เพราะสื่อบางประเภทอาจใช้เทคนิคการนำเสนอเพื่อทำให้ผู้รับสารเชื่อโดยไม่ตั้งคำถาม

อีกแนวทางหนึ่งที่สำคัญ คือ การเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง หากพบข้อมูลที่น่าสงสัย ผู้เรียนควรตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลอื่นที่เชื่อถือได้ เช่น หน่วยงานทางวิชาการ สื่อมวลชนที่มีมาตรฐาน หรือเว็บไซต์ทางการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การเปรียบเทียบข้อมูลช่วยให้เห็นความสอดคล้องหรือความแตกต่าง และลดโอกาสในการสรุปอย่างผิดพลาดจากข้อมูลเพียงแหล่งเดียว

ผู้เรียนควรตระหนักด้วยว่า ยอดโลก ยอดแชร์ หรือยอดเข้าชม ไม่ได้เป็นตัวชี้วัดความถูกต้องของข้อมูลเสมอไป เนื้อหาบางอย่างอาจได้รับความนิยมเพราะสร้างอารมณ์ ความตื่นเต้น หรือความขัดแย้ง แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นข้อมูลจริง ดังนั้น การหยุดคิดก่อนเชื่อ และตรวจสอบก่อนแชร์ จึงเป็นหลักการสำคัญของการใช้สื่ออย่างมีวิจารณญาณ

สำหรับนักศึกษาครู ทักษะการวิเคราะห์ข้อมูลและสื่อดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะครูทำหน้าที่คัดเลือกสื่อประกอบการเรียนการสอนและมีอิทธิพลต่อแนวคิดของผู้เรียน หากครูสามารถประเมินสื่อได้อย่างเหมาะสม ก็จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับข้อมูลที่มีคุณภาพ และเรียนรู้วิธีคิดเชิงวิพากษ์จากการสังเกตและการฝึกปฏิบัติร่วมกับครู

กล่าวโดยสรุป การวิเคราะห์ข้อมูล ข่าวสาร และสื่อดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณ เป็นทักษะสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถใช้เหตุผล หลักฐาน และการตรวจสอบอย่างรอบคอบในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเป็นผู้ใช้สื่อที่มีคุณภาพในสังคมดิจิทัล

3.5 การออกแบบกิจกรรมส่งเสริมการรู้เท่าทันดิจิทัลสำหรับผู้เรียน

การส่งเสริมการรู้เท่าทันดิจิทัลให้แก่ผู้เรียนไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการบรรยายหรือการให้ข้อควรระวังเท่านั้น แต่ควรออกแบบเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้คิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ และสะท้อนผลจากสถานการณ์ที่ใกล้ตัว การออกแบบกิจกรรมจึงเป็นภารกิจสำคัญของครูในการพัฒนาผู้เรียนให้สามารถใช้สื่อดิจิทัลอย่างปลอดภัย มีวิจารณญาณ และมีจริยธรรม

หลักการสำคัญประการแรก คือ การใช้สถานการณ์จริงหรือกรณีตัวอย่างใกล้ตัวผู้เรียน เช่น ข่าวปลอมในสื่อสังคมออนไลน์ การแชร์ข้อมูลโดยไม่ตรวจสอบ การแสดงความคิดเห็นที่ไม่เหมาะสม การเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคล หรือการกลั่นแกล้งทางออนไลน์ เมื่อผู้เรียนเห็นว่าสิ่งที่เรียนเกี่ยวข้องกับชีวิตจริง ก็จะเกิดความตระหนักและมีแรงจูงใจในการเรียนรู้มากขึ้น

แนวทางหนึ่งที่เหมาะสม คือ การใช้กรณีศึกษา ครูอาจนำตัวอย่างข่าว ข้อความ หรือโพสต์จากสื่อดิจิทัลมาให้ผู้เรียนวิเคราะห์ โดยตั้งคำถาม เช่น ข้อมูลนี้น่าเชื่อถือหรือไม่ เพราะเหตุใด หากพบข้อมูล

เช่นนี้ควรปฏิบัติอย่างไร หรือหากเป็นผู้ผลิตสื่อควรคำนึงถึงประเด็นใดบ้าง กิจกรรมลักษณะนี้ช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาทั้งการคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจเชิงจริยธรรม

อีกแนวทางหนึ่ง คือ การอภิปรายและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นดิจิทัล เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นกับความรับผิดชอบต่อสังคม ความสะดวกของเทคโนโลยีกับความเสี่ยงด้านความเป็นส่วนตัว หรือข้อดีและข้อจำกัดของปัญญาประดิษฐ์ในการเข้าถึงข้อมูล การอภิปรายช่วยให้ผู้เรียนเห็นความหลากหลายของมุมมอง และฝึกใช้เหตุผลในการสื่อสาร

ครูยังสามารถออกแบบกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น ให้ผู้เรียนจัดทำอินโฟกราฟิก คลิปวิดีโอสั้นๆ โพสต์เตอร์ หรือคู่มือการใช้สื่ออย่างรู้เท่าทันสำหรับเพื่อนหรือชุมชนโรงเรียน กิจกรรมลักษณะนี้ช่วยให้ผู้เรียนสังเคราะห์ความรู้และแปลงความเข้าใจของตนออกมาเป็นชิ้นงานที่เป็นรูปธรรม

สำหรับระดับประถมศึกษา กิจกรรมควรเป็นรูปธรรม เรียบง่าย และใช้สถานการณ์ใกล้ตัว เช่น การแยกแยะข้อมูลจริงกับข้อมูลลวง การฝึกตั้งรหัสผ่านที่ปลอดภัย การสังเกตว่าข้อมูลใดควรหรือไม่ควรเปิดเผย หรือการเล่นบทบาทสมมติเกี่ยวกับการสื่อสารอย่างสุภาพในโลกออนไลน์ ส่วนในระดับมัธยมศึกษา อาจใช้กิจกรรมที่ซับซ้อนขึ้น เช่น การเปรียบเทียบข่าวจากหลายแหล่ง การวิเคราะห์เจตนาของผู้ผลิตสื่อ การอภิปรายจริยธรรมดิจิทัล หรือการออกแบบรณรงค์เกี่ยวกับการใช้สื่ออย่างรับผิดชอบ

ในด้านการประเมินผล ครูควรใช้วิธีที่หลากหลาย เช่น การสังเกตการมีส่วนร่วม การประเมินการตัดสินใจจากกรณีศึกษา การตรวจชิ้นงาน การประเมินการนำเสนอ และการสะท้อนคิดของผู้เรียน การประเมินเช่นนี้จะช่วยให้เห็นทั้งความรู้ ทักษะ และเจตคติของผู้เรียนอย่างรอบด้าน

โดยสรุป การออกแบบกิจกรรมส่งเสริมการรู้เท่าทันดิจิทัลควรเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนลงมือคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง และมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้ใช้สื่อดิจิทัลที่ปลอดภัย มีวิจารณญาณ มีจริยธรรม และรับผิดชอบต่อสังคม

บทสรุปประจำบทที่ 3

การรู้เท่าทันดิจิทัลเป็นสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 เพราะโลกปัจจุบันเต็มไปด้วยข้อมูล ข่าวสาร และสื่อดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การใช้เทคโนโลยีอย่างมีคุณภาพจึงต้องอาศัยทั้งความสามารถในการเข้าถึงข้อมูล การวิเคราะห์และประเมินข้อมูล การสื่อสารและสร้างสรรค์เนื้อหา ตลอดจนการใช้สื่ออย่างปลอดภัย มีจริยธรรม และรับผิดชอบต่อสังคม การรู้เท่าทันดิจิทัลจึงมิได้หมายถึงเพียงการใช้งานเครื่องมือได้ แต่หมายถึงการใช้เทคโนโลยีด้วยความเข้าใจ รอบคอบ และคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น

การพัฒนาผู้เรียนให้มีการรู้เท่าทันดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยการจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ และสร้างสรรค์ผลงานจากสถานการณ์ที่พบได้ในโลกดิจิทัล สำหรับนักศึกษาครู ความเข้าใจในเรื่องนี้มีความสำคัญทั้งในฐานะผู้ใช้สื่อและในฐานะผู้ออกแบบการเรียนรู้ ครูจึงควรมีบทบาทในการปลูกฝังผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพ สามารถใช้สื่ออย่างปลอดภัย มีวิจารณญาณ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม

คำถามท้ายบท

1. จงอธิบายความหมายของการรู้เท่าทันดิจิทัล และชี้ให้เห็นว่าแตกต่างจากการใช้เทคโนโลยีเป็นอย่างไร
2. เพราะเหตุใดการรู้เท่าทันดิจิทัลจึงมีความสำคัญต่อผู้เรียนในศตวรรษที่ 21
3. ทักษะสำคัญของการรู้เท่าทันดิจิทัลมีอะไรบ้าง จงอธิบายโดยสังเขป
4. จงยกตัวอย่างพฤติกรรมการใช้สื่อดิจิทัลอย่างปลอดภัย มีจริยธรรม และรับผิดชอบ
5. การเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลในโลกออนไลน์อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไรบ้าง
6. การวิเคราะห์ข้อมูล ข่าวสาร และสื่อดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณควรพิจารณาประเด็นใดบ้าง
7. เพราะเหตุใดจึงไม่ควรเชื่อข้อมูลจากแหล่งเดียว หรือพิจารณาความจริงจากยอดการแชร์เพียงอย่างเดียว
8. หากท่านเป็นครูระดับประถมศึกษา ท่านจะออกแบบกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการรู้เท่าทันดิจิทัลอย่างไร
9. หากท่านเป็นครูระดับมัธยมศึกษา ท่านจะใช้กรณีศึกษาเรื่องข่าวปลอมเพื่อพัฒนาทักษะของผู้เรียนอย่างไร
10. จงอธิบายบทบาทของครูในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560) ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- Hobbs, R. (2017). *Create to learn: Introduction to digital literacy*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Livingstone, S. (2014). Developing social media literacy: How children learn to interpret risky opportunities on social network sites. *Communications*, 39(3), 283–303.
- Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy? *Computers & Education*, 59(3), 1065–1078.
- Ribble, M. (2015). *Digital citizenship in schools* (3rd ed.). Eugene, OR: International Society for Technology in Education.
- UNESCO. (2018). *A global framework of reference on digital literacy skills for indicator 4.4.2*. Paris: UNESCO.